

Мягих І.М., д.е.н., доц., Подобна Ю.О., магістр

Київський національний університет технологій та дизайну

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ДОХОДІВ

Анотація. В статті розкрито сутність та поняття бюджету доходів, його планування та прогнозування, запропоновано та проаналізовано методи планування бюджетних доходів, досліджено специфічні особливості прогнозування бюджету доходів.

Ключові слова: бюджет; доходи; бюджетні кошти; бюджетна політика; планування; бюджетні доходи.

Мягих И.М., д.э.н., доц., Подобная Ю.А., магистр

Киевский национальный университет технологий и дизайна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПЛАНИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ ДОХОДОВ

Аннотация. В статье раскрыта сущность и понятие бюджета доходов, его планирование и прогнозирование, предложено и проанализированы методы планирования бюджетных доходов, исследованы специфические особенности прогнозирования бюджета доходов.

Ключевые слова: бюджет; доходы; бюджетные средства; бюджетная политика; планирование; бюджетные доходы.

Miahkykh I., Podobnaia Yu.

Kyiv National University of Technologies and Design

USE OF METHODS OF PLANNING BUDGETARY INCOME

Abstract. In the article the essence and concepts of the budget of incomes, its planning and forecasting are disclosed, methods of planning of budget revenues are proposed and analyzed, specific features of forecasting of the budget of incomes are investigated.

Keywords: budget; incomes; budget funds; budget policy; planning; budget revenues.

Постановка проблеми і її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Дослідження арсеналу методів, що застосовуватись і застосовуються нині в процесі планування економічного розвитку дозволяє зробити висновок, що особливістю прогнозних розрахунків на сучасному етапі можна вважати підвищення ролі бюджетної компоненти прогнозів. Це пояснюється зростаючим прямим впливом умов функціонування підприємств на загальні економічні процеси та, зокрема, на формування бюджетних ресурсів держави, і навпаки. Якісна організація процесів бюджетного планування забезпечить ефективне управління бюджетними коштами, доходами, що в свою чергу буде покращувати показники економічного та соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми планування бюджетних доходів є предметом уваги таких українських вчених, як Т.І. Єфименко, В.М. Федосов, В.М. Геєць, І.О., Луніна. І тому узагальнення теоретичних і практичних рекомендацій сприятиме створенню єдиної методики планування бюджетів.

Мета дослідження. Основна мета написання статті є узагальнення методів планування та прогнозування бюджетних доходів та розробка рекомендацій щодо їх використання в плановій роботі органів державного управління.

Виклад основного матеріалу і його обґрунтування. В багатьох країнах, що розвиваються прогнози надходжень розробляються на основі простих методів, які включають екстраполяцію тенденцій, що склалися по відношенню до збору надходжень. В основі цих методів лежить посилення про збільшення надходжень подібне тому, що відбувалося в минулому, без врахування можливих змін в характері економічного зростання в перспективі. Разом з тим, податки безпосередньо пов'язані з їх базою, а плани розвитку або реформи як правило передбачають значні структурні перетворення в економіці, які можуть

впливати на характер зміни податкової бази. Ідеальним прогнозом податкових надходжень є такий прогноз, за якого рівень надходжень, автоматично отримується при новій податковій структурі і проектується на перспективу з врахуванням будь-яких змін в базі оподаткування під впливом реформ [2].

Теоретичне узагальнення досвіду прогнозування доходів бюджету в інших країнах, дозволило виділити ряд методів відстеження взаємозалежності між станом економіки і бюджетними надходженнями. Один з них полягає в одночасному прогнозуванні як економічних показників, так і рівня надходжень за допомогою економетричної моделі, що враховує взаємозалежність між економічними змінними і змінними в податково-бюджетній сфері, а також враховує можливі зміни структури податків. Проте з практичної точки зору більш ймовірне використання процесу ітерації, що дозволяє прогнозувати економічні показники і бюджетні надходження незалежно один від одного. На думку автора спочатку необхідно скласти прогноз розвитку економіки, що базується на врахуванні основних факторів економічного зростання та напрямів економічної політики, а потім на базі отриманих макроекономічних показників розробляти попередній прогноз надходжень бюджету. Складені таким чином прогнози можуть бути співставлені з прийнятими цільовими значеннями бюджетних видатків, сальдо бюджету. При необхідності відповідного корегування прогнозу може бути проведене повторне прогнозування макроекономічних показників, їх обірунтування як основи для визначення податкової бази бюджетних надходжень.

При прогнозуванні надходжень до бюджету найбільш часто використовуються наступні основні методи: деталізоване моделювання, застосування фактичної податкової ставки та визначення еластичності. Всі ці методи використовуються для прогнозування надходжень окремо по кожному із основних податків або джерелу надходжень з врахуванням прогнозів бази оподаткування. В основі цього підходу лежить очевидна причина: оскільки надходження по кожному виду податків в основному залежать від відповідної бази оподаткування, врахування даної залежності підвищує ймовірність отримання більш точних прогнозних оцінок. При прогнозуванні податкових надходжень від таких складних видів податків як податок на прибуток або особистий прибутковий податок, в багатьох країнах використовуються новітні моделі прогнозування, що розраховуються за допомогою новітніх комп'ютерних технологій [1].

Одним із найбільш широко використовуваних методів є метод побудови моделі на основі вибірки реальних податкових декларацій, що дозволяє відтворити за допомогою комп'ютерної техніки копію сукупності платників податків. Така модель в подальшому використовується для прогнозування податкових надходжень на основі перспективної оцінки бази відповідного податку через розподіл цієї бази між представленими в моделі різними категоріями платників податків пропорційно характеру її розподілу в період часу, за який здійснюється вибірка. Спираючись на деталізовані положення податкового законодавства (Податковий кодекс України), можна розрахувати суму податку, що належить сплатити кожній категорії платників податків, які включені у вибірку, а потім агрегувати дані суми.

Перш ніж застосовувати вказану модель на практиці, у вихідні дані слід внести, по меншій мірі, дві поправки. На основі отриманих при допомозі моделі прогнозів про сплату податків слід скласти прогноз реальних податкових надходжень, який враховував би, по-перше, затримку платежів, які мають місце в Україні, по-друге, ступінь недосконалості системи оподаткування та дотримання правил сплати податків. Такі деталізовані моделі використовуються в основному в найбільш економічно розвинутих країнах, проте через ряд структурних проблем їх застосування повністю виправдано і в країнах які будують ринкові відносини. Введення в таких країнах понять банкрутства та приватизації підприємств особливо ускладнило прогнозування надходжень від податку на прибуток не фінансових

корпорацій і банків. В даних обставинах розробка деталізованих моделей отримання податків з прибутку підприємств може мати особливу цінність для прогнозування надходжень. Основними перевагами деталізованих податкових моделей є їх точність і висока продуктивність. До числа недоліків відносяться високі витрати, пов'язані з їх розробкою.

Метод використання фактичної податкової ставки особливо зручний для прогнозування надходжень в результаті сплати більш простих в структурному відношенні податків, таких як акцизний податок та податок на додану вартість. Даний метод передбачає використання інформації про офіційно затверджені податкові ставки та звільнення про сплату податків, що дозволить визначити дійсну середню податкову ставку по відношенню до бази оподаткування, що прогнозується. Прогноз передбачуваних надходжень отримується в результаті множення прогнозованої бази оподаткування на оціночну величину середньої податкової ставки. Податок на додану вартість і акцизний податок разом входять до першої найбільш важливої групи податків на продукти, яка за загальною сумою в Україні складає не менше 75% в загальному обсязі непрямих податків [3].

Основною перевагою методу фактичної податкової ставки є простота його застосування по відношенню до певних видів податків та його дієвість при введенні нових податків. В умовах перехідного періоду і нестабільного податкового законодавства, коли, наприклад, замість одного податку вводиться інший, використання фактичної ставки оподаткування може стати єдиним засобом прогнозування надходжень. Проте застосування фактичної податкової ставки пов'язане з проблемами її застосування по відношенню до податків з більш складнішою структурою.

Метод еластичності базується на факті існування стійкості та передбачуваної кількісної залежності між щорічним приростом надходжень від певного податку і розширенням його бази [4]. Ця залежність визначається як еластичність даного виду податку відносно його бази, тобто як відношення процентної зміни суми податкових надходжень до процентної зміни податкової бази [4]. При цьому припускається, що за плановий період не відбудеться будь-яких змін в структурі оподаткування. Після розрахунку еластичності по даному виду податку і складання прогнозу темпів росту його бази можна скласти прогноз росту надходжень множенням темпів росту бази на коефіцієнт еластичності. Основні переваги використання цього методу полягають в тому, що іноді простіше розрахувати показник еластичності, ніж фактичну ставку податку, особливо коли це стосується податку на прибуток та прибуткового податку. Крім цього, оскільки показник еластичності загально відомий і застосовується дуже широко, еластичність конкретного податку можна іноді достатньо точно передбачити [5]. Основним недоліком методу еластичності є можливість його застосування тільки при відсутності будь-яких змін в структурі оподаткування. Але з прийняттям Податкового кодексу в Україні з'явилася можливість широкого застосування цього методу.

Тут слід оцінити ефективність податкової системи України з точки зору справляння податків для чого часто використовують коефіцієнти еластичності, які застосовуються у міжнародній практиці. Як було зазначено вище, еластичність податку – це відносна зміна обсягів його надходжень по відношенню до відносної зміни бази оподаткування. Замість показника зміни бази оподаткування іноді використовують показник зміни ВВП (еластичність податку по ВВП%) [6]:

$$E = (\Delta ПН / ПН) / (\Delta ВВП / ВВП),$$

де E – еластичність податку;

ПН – надходження від податку за незмінної податкової системи;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Аналіз податкових надходжень в Україні свідчить про складність коректного розрахунку показника еластичності податків, оскільки зміни у податковій системі України відбувалися надто швидко, а база оподаткування по основних видах податків іноді

змінювалася кілька разів на рік. Це пояснюється загальною економічною та фінансовою нестабільністю в країні та відсутністю зваженої бюджетної політики. Від'ємний показник еластичності свідчить про зворотні динаміки надходжень відповідного податку до бюджету та ВВП, тобто, на тлі зростання номінального ВВП відбувалось зменшення податкових надходжень до бюджету від податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість. Стосовно цих податків ні про яку еластичність не може бути й мови. Загалом, податкова система вважається еластичною, якщо коефіцієнт еластичності більше 1. Це означає, що більш швидке збільшення податкових надходжень по відношенню до ВВП досягається без введення нових податків або зміни ставок оподаткування, тобто без дискреційних змін у податковій політиці. В Україні коефіцієнт еластичності по податкових надходженнях в цілому в 2017 році становив 0.96. Можна зробити висновок, що в нашій державі навіть за постійних дискреційних змін в оподаткуванні у короткостроковому періоді, податкова політика залишається нееластичною, а значить – неефективною.

Як показує дослідження, існує декілька способів визначення еластичності конкретного податку відносно його бази. В умовах незмінної податкової структури за очікуваний період значення коефіцієнту еластичності визначається як приблизне відношення середньої величини процентної зміни податкових надходжень до процентної зміни ВВП. За допомогою спеціальних програм коефіцієнт еластичності може бути розрахований методом регресивного аналізу згідно з рівнянням [6]:

$$\ln R = a + b \ln Y + c DUM,$$

де R – надходження;

Y – база оподаткування;

\ln – функція натурального логарифма;

DUM – одна або декілька змінних, що виражають зміну податкової структури;

a, b і c – передбачувані коефіцієнти.

В даній формулі регресії коефіцієнт b вказує на еластичність даної категорії податків відносно Y.

Податки повинні класифікуватися в залежності від характеру бази оподаткування. В принципі, кожній категорії податків повинна відповісти встановлена в законодавчому порядку податкова база. Але часто визначення податкової бази, що міститься в податковому законодавстві є справою дуже складною. Структура податкових ставок може бути різною для різних елементів податкової бази. Крім цього, при певних умовах може надаватися звільнення від сплати податку. При відсутності детальної інформації про зміни в законодавчих положеннях відносно податкової бази, для підготовки макроекономічних прогнозів можна скористатися величинами, які дозволяють приблизно оцінити про розміри податкової бази.

При прогнозуванні надходжень слід враховувати наявність зворотного зв'язку між податковими ставками і податковими базами. Збільшення суми надходження в тому чи іншому періоді може бути результатом як автоматичних так і дискретних змін. До числа перших відносяться підвищення суми надходжень, викликане ростом податкової бази. Дискретне збільшення надходжень є результатом змін в податковій системі, таких як перегляд податкових ставок, введення нового податку, зміна охоплення вже існуючого податку або вдосконалення системи збору податків [3].

Однією з специфічних особливостей прогнозування бюджету є відмінність підходів для двох головних його частин – доходної та видаткової. Розмір кожної конкретної статті видатків більшою мірою залежить від державної політики в цій сфері та реальних потреб, ніж від макроекономічної ситуації та економічної динаміки. Тому прогноз видаткової частини носить більш політичний характер і для його розрахунку менше значення мають фактичні дані. Показники доходної частини бюджету більшою мірою залежать від економічної ситуації, тому їх прогноз здійснюється за економічними методами. їх

прогнозувати найбільш складно, та разом з тим, необхідна найвища точність розрахунків. Існують різноманітні методи прогнозування бюджетних надходжень, спираються вони на різну інформацію, але найбільш обґрунтованим є прогнозування, що ґрунтується саме на звітних та прогнозних даних економічного та соціального розвитку.

Всі статті бюджету можуть прогнозуватись як одним спільним методом, так і за індивідуально розробленими методами. В Україні, при розробці попереднього прогнозу, в основному, використовуються спільні методи. Для уточнення прогнозу окремі, найбільш вагомі показники розраховуються окремо, з врахуванням особливостей кожної статті.

Висновки. Таким чином, на сьогодні існує багато методів, за допомогою яких можна здійснювати планування доходів бюджету. Всі вони мають свої недоліки та переваги. Тому для підвищення точності планових розрахунків бюджетних показників повинна бути створена комплексна модель, яка враховувала взаємозв'язки між елементами податкової системи та з динамікою зростання економіки.

Список використаної літератури

1. Єфименко Т. І. Про основні напрями реформування податкової системи України: проблеми теорії і практики / Т. І. Єфименко // Наукові праці НДФІ. – К., 2003. – Вип. 4 (23). – С. 3–11.
2. Прогресс налогово-бюджетных реформ в странах с переходной экономикой. – МВФ, Вашингтон, 1999. – 197 с.
3. Чанд Ш. К. Некоторые процедуры прогнозирования налоговых поступлений в развивающихся странах / Шитал К. Чанд. – Вашингтон, МВФ, 1975. – 18 с.
4. Фещенко Л. В. Вдосконалення бюджетного планування і прогнозування / Л. В. Фещенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 154–157.
5. Середньострокове бюджетна планування в Україні. Аналітична записка (8 грудня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/.../MT-budgeting_.pdf.
6. Шаповал С. Л. Теоретичні засади бюджетного планування в системі соціально-економічного розвитку країни [Електронний ресурс] / С. Л. Шаповал // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2015. – Вип. 1. – С. 143–151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_1_19.
7. Молдован О. О. Щодо оптимізації процесів бюджетного прогнозування та планування в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс] / О. О. Молдован. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1089>.
8. Остріщенко Ю. В. Досвід застосування стратегічного бюджетного планування в країнах з ринковою економікою [Електронний ресурс] / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2011. – Вип. 1. – С. 44–52. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2011_1_6.